Відгук

офіційного опонента про дисертацію

Наталії Іванівни Астрахан „Моделювання у літературознавстві: аналіз художнього тексту та інтерпретація літературного твору”,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури

Зсуви й розлами, пов’язані зі зміною культурних парадигм в останні десятиліття ХХ ст., пояснюються народженням динамічного образу нової реальності, зафіксованої в новітніх відкриттях, які призвели до зміщень смислових акцентів і вироблення нової ієрархії значущих культурних цінностей. Серед чинників переходу від статичної картини світу, а водночас і свідчення ускладненого стану культури стали „теорія ідентичності” Ж. Лакана, „ефект реальності” Р. Барта, „перевідкриття часу” І. Пригожина й Г. Гакена. Варто згадати ще концепцію „дромократії” філософа й архітектурного критика П. Віріліо, погляд на фрагменти й фрактали, обґрунтування понять симулякрів і гіперреальності філософом, соціологом і культурологом Ж. Бодріяром, міждисциплінарні підходи, запропоновані антропологом Г. Бейтсоном, ідеї Ж. Дельоза й Ф. Ґваттарі. Спроби осмислити й артикулювати ситуацію формування нових культурних паттернів апелюють до праць Р. Барта, Ж. Батая, У. Еко, А. Моля, М. Фуко та інших мислителів, інспіруючи дослідницьку увагу до проблеми множинності інтерпретацій.

Обрана Н. І. Астрахан теоретико-літературна проблема диференціації та висвітлення аналізу художнього тексту та інтерпретації літературного твору через категорію моделювання відзначається *актуальністю.* А. Моль послуговується поняттям „мозаїчної культури”, яке увиразнює фрагментарність не тільки сучасної естетики, а й власне гуманітаристики, оскільки розрізнені елементи, пов’язані простими, суто випадковими відношеннями близькості за часом засвоєння, за співзвуччям або асоціаціями ідей надають „екрану знань” щільності й компактності. За

твердженням Н. І. Астрахан, мета її дисертації полягає в обґрунтуванні теоретичних та методологічних засад гносеологічного переходу від аналітичної моделі художнього тексту до інтерпретаційної моделі літературного твору (стор. 16). Поставлені завдання випливають із мети й відповідають основним проблемам роботи, хоча можна було б і зменшити кількість дослідницьких завдань, увиразнивши концептуальні питання.

Погоджуюся з дослідницею щодо актуальної потреби теоретико-літературного осмислення літературознавого моделювання на різних рівнях, зокрема й на рівні виражально-зображальних систем. Логічним є прагнення дисертантки подати кореляцію понять аналізу та інтерпретації, увага до історіографії питання. Наукове осягнення буття літературного твору дослідниця пропонує проводити шляхом співвіднесення статичної аналітичної моделі художнього тексту та динамічної інтерпретаційної моделі літературного твору. Водночас обґрунтування Н. І. Астрахан корпусу художніх текстів, залучених до наукового дискурсу роботи, на мій погляд, все-таки є здебільшого суб'єктивним. Матеріалом дослідження обрано літературні твори, що належать до літературної класики (новели Е. Т. А. Гофмана „Дон Жуан" та Е. А. По „Золотий жук", драматичний цикл О. С. Пушкіна, що традиційно називають „маленькими трагедіями"), а також твори, які репрезентують літературний процес XX століття у його русі від модернізму до постмодернізму: оповідання В. В. Набокова „Хмара, озеро, вежа" та роман „Запрошення до страти", публіцистична книга А. Сент-Екзюпері „Планета людей" та філософська казка „Маленький принц", роман М. О. Булгакова „Майстер і Маргарита", роман-лексикон М. Павича „Хозарський словник", новела Х. Л. Борхеса „Троянда Парацельса". Дисертантка зазначає, що «закономірності буття драматичних творів розглядаються із залученням ілюстрацій з історії античної драми (Арістофан), російської драматургії XIX та початку XX століття, епічного театру Б. Брехта" (стор. 17). Постає закономірне питання: З*а якими критеріями здійснено добір текстів?*

Методологію роботи пов'язано з плюралістичною скерованістю сучасного літературознавства, що вважаємо виправданим, а в межах цієї наукової парадигми представлені основні методи, якими Н. І. Астрахан послуговувалася в роботі. Опис цих методів подано у зв'язку з потенціалом їхнього практичного застосування в дослідженні. Вибір методів дослідження забезпечує достовірність отриманих результатів і висновків. Окремі методи викликають питання, але це може стати предметом подальшої дискусії.

На стор. 11–12 дисертації Н. І. Астрахан, обґрунтовуючи актуальність теми дослідження, наголошує на необхідності подолання методологічного розриву між аналізом художнього тексту та інтерпретацією літературного твору як нагальній потребі „сьогоднішнього літературознавства в його прагненні до дієвого методологічного плюралізму". Було б доцільним розмежувати методологічні принципи, методи та прийоми й пояснити потенціал використання кожного з них, оскільки в рубриці „Теоретико-методологічна база дослідження" подано понад 50 прізвищ без відповідної диференціації, що свідить не стільки про вмотивовану множинність методологій, скільки про теоретичний еклектизм. Варто зауважити, що, на жаль, тут є технічні похибки: „ідеї <…> М. К. Мамардашвіли, М. Мерло-Понти, Х. Ортегі-і-Гассета" (стор. 19).

Перший розділ роботи „*Пізнання буття літературного твору в еволюції естетичної та літературознавчої думки*" багатий на матеріал із історії питання, відрефлектований дослідницею в системі координат проблеми буття літературного твору. Слід зауважити, що Н. І. Астрахан попри надмірну увагу до теорії естетики на перший план виводить питальність теорії літератури. У центрі уваги Наталії Іванівни перебуває складне поєднання в художньому цілому матеріального та ідеального чинників у контексті теоретичних концепцій О. Потебні, М. Бахтіна, теорії цілісності літературного твору.

Погоджуємося з Наталею Іванівною, яка переконана: постійна методологічна рефлексія, увага до методологічних пошуків минулого –

характерна прикмета нинішнього етапу розвитку літературознавства, що розгортається в площині перетину багатьох методологій. Н. І. Астрахан глибоко опрацювала достатню кількість філософських, мистецтвознавчих і власне теоретико-літературних студій, однак окремі сторінки дисертацію постають як нанизування цитат, відомих фактів, за якими невиразною залишається позиція дисертантки.

Другий розділ „ Літературознавче моделювання як методологічна проблема" також має переважно описовий характер і містить узагальнення розвідок із вивчення моделювання як проекції буття літературного твору, чинника текстотворення, засобів художнього впливу та вираження експресивності в літературному тексті. Основну проблему становлять термінологічні „хитання" в мистецтвознавчій науці та власне теорії літератури щодо вживання термінів „тлумачення", „інтерпретація", „текст", „твір", що ускладнює дослідження. Проте Н. І. Астрахан впоралася із завданням розмежування цих понять й сформулювала власну позицію, актуалізовану у третьому–пятому розділах роботи.

У третьому розділі – „Аналітичне моделювання художнього тексту" – дисертантка на конкретних прикладах доводить, що розшифрування інтерпретаційних моделей виходить за межі аналітичного моделювання художнього тексту в простір інтерпретаційного моделювання літературного твору.

У четвертому розділі „Інтерпретація літературного твору як літературознавче моделювання" Н. І. Астрахан знову чимало уваги приділяє історіографії питання, передусім зосереджуючись на проблемі інтерпретації літературного твору у філософській та філологічній герменевтиці. Цікаво було б залучити ідеї В. Ізера, який у студії „Що таке літературна антропологія?», розмірковуючи над пояснювальним і дослідницьким вимислом, позиціонував сам вимисел як центральну фігуру літературної антропології. На думку дослідника, вигадка – це завжди переступання межі, завдяки якому можна побачити наявне за відсутнім і відзначити відсутнє,

вказуючи на наявне [Изер В. Акты вымысла, или Что фиктивно в фикциональном тексте / В. Изер // Немецкое философское литературоведение наших дней : антология / сост. Д. Уффельман, К. Шрамм. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2001, с. 188].

Останній розділ дисертації „Авторські інтерпретаційні моделі літературного твору в процесі аналітичного моделювання художнього тексту та інтерпретаційного моделювання літературного твору" засвідчує, що метод моделювання для осягнення специфіки авторської інтерпретації виявився продуктивним. Такий підхід уможливлює дослідження художніх явищ одночасно в парадигматиці та синтагматиці, що представляє всебічно їх змістові домінанти і стилістичний потенціал. Загалом не з усіма авторськими інтерпретаціями можна погодитися, але це зумовлено складністю обраного ракурсу дослідження, що допускає різні потрактування. Як бачимо, робота задає новий вектор подальших досліджень проблем поетики та інтерпретації явищ літературно-мистецького життя. До кожного з розділів дисертації подано висновки, а загальні висновки відповідають поставленим завданням.

У Висновках можна було виразніше наголосити на параметрах наукової новизни, уникаючи повторення загальновідомих фактів.

Можливо, варто було подумати над скороченням обсягу роботи шляхом конденсації значущого матеріалу, оскільки іноді подано загальновідому інформацію, наприклад: „*Взаємонаближення структуралізму та семіотики, які в середині XX століття стали найвпливішими метадисциплінами в царині гуманітарних наук, відкриває нові горизонти для літературознавства*" (стор. 111); „*У 50–60-ті роки XX століття у післявоєнній Німеччині зусиллями представників Констанцької школи відбувся рецептивний «переворот» у науці про літературу, підготовлений передусім літературознавчою феноменологією Р. Інгардена*" (стор. 110); Не позбавлена робота і граматичних помилок і стилістичних огріхів, наприклад: „*Створення* літературного *твору* – подія, яка наближає автора як біографічну особистість до повноти особистісного втілення, неможливої поза цим

створенням, оскільки конкретна людина (О. С. Пушкін, І. Я. Франко чи Г.-Ґ. Маркес) усвідомлює себе письменником (й навпаки, письменник, митець може бути охарактеризований як людина у всій повноті реалізованих можливостей розвитку й саморозкриття, тобто людина в повному розумінні цього слова)» (стор. 126); *„Геніальність особистості, що виявляється передусім у здатності створювати художні твори, сприймається ними як відповідність загальним процесам творення нового…*" (повторюється двічі: стор. 59, 497).

Не всі праці, зазначені в списку використаних джерел, згадано в тексті дисертації. Зокрема, під номером 102 подано джерело *Вишницька Ю. В. Аналіз та інтерпретація художнього тексту : навч.-методичний посібник зі спецкурсу з історії зарубіжної літератури / Ю. В. Вишницька. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 204 с.* На жаль, у тексті роботи немає покликання на цю роботу, хоча цікаво було б зіставити погляди різних дослідників і фахівців-практиків на це питання.

Проте принципових зауважень щодо загальнотеоретичних положень і міркувань дисертантки, інтерпретації аналізованого матеріалу немає. Лише окремі моменти й місця роботи можуть викликати роздуми, зауваження та побажання. Наслідком міркувань щодо основних проблем стали такі положення дискусійного характеру, що потребують пояснення під час захисту дисертації.

1. У роботі дослідниця активно оперує поняттями *онтологічного розуміння* (стор. 337), *онтологічної взаємодії між твором та реципієнтом* (сторє 351), *онтологічно значущого осягнення літературного твору* (стор. 352–353) *онтологічної актуальності* (стор. 382) тощо. Хотілося б почути міркування дисертантки на тему, наскільки її концепція корелює з положеннями онтологічної поетики та літературної антропології?
2. Зміст підрозділу 3.2. „Літературний твір як модель семіозису" становить переважно ретрансляція Н. І. Астрахан поглядів наукових

попередників (А. Соломонік Ю. М. Лотман, О. О. Потебня, М. М. Гіршман). Відповідно постає питання: наскільки новаторською є запропонована дисертанткою концепція літературного твору як моделі семіозису та узгоджений з нею варіант вирішення проблеми рівневості тексту/твору (стор. 20)? Як ця модель співвіднесена, зокрема, з ідеями У. Еко, які в підрозділі 3.2 залишилися поза увагою?

3. Одним із аспектів мети дисератції є з'ясування принципів гносеологічного переходу від аналітичної моделі художнього тексту до інтерпретаційної моделі літературного твору, „що можуть бути важливі в процесі фахового літературознавчого та дидактично-навчального пізнання літературного твору" (стор. 16). Як відомо, методологічною основою дидактики є закони і категорії діалектики, теорія пізнання, логіка. Натомість чи можна говорити про актуалізацію суперечностей дидактично-навчального пізнання літературного твору в постпозитивістькій моделі мислення?

4. *Потребують утонення критерії добору літературних творів. Чому дослідниця зупинилася на літературі XX століття, залишивши поза увагою новітні художні факти, і чи не варто було звернутися також до типологічно близьких творів українського письменства?*

Проте висловлені зауваження мають характер міркувань щодо заявленої проблеми та не впливають на оцінку наукового рівеня дисертації Н. І. Астрахан, що є оригінальним науковим твором. Матеріали дослідження доповнюють і розвивають наявні в сучасних літературознавчих працях механізми аналізу та інтерпретації літературно-мистецьких фактів.

За проблемою дисертації надруковано монографію (Астрахан Н. І. Буття літературного твору : Аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія / Н. І. Астрахан. – К. : Академвидав, 2014. – 432 с. – (Серія „Монограф")) та 43 наукові публікації, з яких 20 розміщено у фахових виданнях України, 5 – у фахових зарубіжних виданнях, що входять до

міжнародних наукометричних баз, 18 – у інших зарубіжних та українських наукових і науково-методичних збірниках. У публікаціях висвітлено основні ідеї дисертації. Автореферат передає всі ключові положення дослідження, не містить додаткової інформації і повною мірою відбиває зміст роботи.

Дисертація Н. І. Астрахан „Моделювання у літературознавстві: аналіз художнього тексту та інтерпретація літературного твору" відповідає вимогам атестації наукових кадрів в Україні згідно з Постановою № 567 Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року „Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук, професор
кафедри української літератури, компаративістики і
соціальних комунікацій
КЗ „Київський університет
імені Бориса Грінченка" О. О. Бровко

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
Бровко О.О ЗАСВІДЧУЮ
(ПІБ)
(підпис)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ * КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА * Ідентифікаційний код 02136554